

PODSTAWOWE IDEE I KONCEPCJE W GEOGRAFII

TOM

8

DOROBEK POLSKIEJ GEOGRAFII PO KONFERENCJI W RYDZYNIE OCENA KRYTYCZNA

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

Marcin WÓJCIK

Katedra Geografii Regionalnej i Społecznej
Uniwersytet Łódzki

GEOGRAFIA WSI W POLSCE PO KONFERENCJI W RYDZYŃNIE⁴

1. WPROWADZENIE

Kluczową rolę dla ukształtowania się współczesnych kierunków badań wsi w geografii odegrała rewolucja paradygmatyczna w latach 50. XX w. Ideologiczne uwarunkowania przemiany antropogeografii w geografię ekonomiczną dały początek dezintegracji badań obszarów wiejskich w ramach subdyscypliny geografii rolnictwa i geografii osadnictwa. Jednym z biegunów rozwoju metodologicznego geografii ekonomicznej była geografia rolnictwa, która charakteryzowała się konsekwentnie realizowanymi programami badań: użytkowania ziemi, typologii rolnictwa, organizacji przestrzennej rolnictwa, typologii wielofunkcyjnego obszaru wiejskiego (por. Kukliński 1983). W przypadku geografii osadnictwa wiejskiego badania prowadzono przede wszystkim na podstawie programu badań funkcji i struktury funkcjonalnej. Studia nad kształtami wsi, ich typologią i regionalizacją, kontynuujące w dużej mierze główny wątek badawczy wsi międzywojennej antropogeografii, realizowane były w obrębie geografii historycznej.

Dezintegracja przedmiotowa doprowadziła do wykształcenia się rozmaitych modeli pojęciowych wsi, wśród których do najważniejszych można zaliczyć: morfologię (układ przestrzenny) siedliska i rozłogu, funkcję osiedli wiejskich, typ rolnictwa, organizację przestrzenną wsi, wiejski obszar wielofunkcyjny (por. Dziewoński 1990). Z jednej strony cechą

⁴ W niniejszym opracowaniu wykorzystano nieco zmienione fragmenty pracy autora „Geografia wsi. Studium zmiany podstaw teoretyczno-metodologicznych” (Wójcik 2012).

geograficznych studiów wsi paradygmatu scjentystycznego był brak teoretyczno-filozoficznej refleksji, prymat metody nad problemem, koncentracja na funkcjonalnych modelach pojęciowych, empiryzm oraz pragmatyzm badawczy. Z drugiej strony badania obszarów wiejskich charakteryzowały się znaczną konsekwencją działań w ramach przyjętych modeli pojęciowych i koncepcji, wizją oraz strategią rozwoju poszczególnych subdyscyplin, programów badawczych, karier naukowych itp. Efektem wieloletnich studiów i organizacji badań było wytworzenie się instytucjonalnej tożsamości naukowej w postaci szkół, na miano których w największym zakresie zasługują zespoły ukształtowane przez J. Kostrowickiego i M. Dobrowolską, oraz w pewnym stopniu M. Kiełczewską-Zaleską. Studia geograficzno-osadnicze charakteryzowały się dużo większym pluralizmem badawczym i policentrycznością instytucjonalno-organizacyjną. Konsekwencją większego pluralizmu w geografii osadnictwa była różnorodność koncepcyjna, konkurencja naukowa oraz wzrost znaczenia składnika teoretyczno-metodologicznego.

2. U ŹRÓDEŁ POLSKIEJ GEOGRAFII WSI

W geograficznych badaniach wsi widoczna jest duża odmienność tradycji badań wsi pomiędzy specjalizacją geografii rolnictwa i geografii osadnictwa wiejskiego (por. Wójcik 2012). Charakterystyczną cechą rozwoju geografii wsi jest w większości przypadków opóźnienie reakcji na ogólne przemiany wzorców badawczych w geografii społeczno-ekonomicznej. W badaniach wsi okres klasyczny, choć w niektórych przypadkach już z wpływami ideologii marksistowsko-leninowskiej, trwał do początku lat 50. XX w. i wiele ważnych prac w obrębie tego paradygmatu powstało dopiero po II wojnie światowej (np. Dobrowolska 1948, Dylik 1948). Rozwój badań nad osadnictwem wiejskim w obrębie geografii historycznej w większości przypadków odbywał się poza wpływami polityczno-ideologicznymi. Jeśli nawet niektóre prace formułowały problem przemiany paradygmatu (por. Kiełczewska-Zaleska 1956) w kontekście wzorca dogmatycznego, to założenia te miały bardziej charakter deklaracyjny niż realny. Badania funkcjonalne sieci osadnictwa wiejskiego zaczęły rozwijać się bardziej intensywnie dopiero od połowy lat 60. XX w. w obrębie subdyscypliny geografii osadnictwa i ludności, a największe zainteresowanie tym problemem przypadło na lata 70. XX w. (rozwój geografii ilościowej).

Geografia rolnictwa sformułowała natomiast cele w obrębie branżowego podziału geografii ekonomicznej pod koniec lat 50. XX w., a główne prace dotyczyły problemu zmian w rolniczym użytkowaniu ziemi. Koncentrowano się tu przede wszystkim na metodyce badań. Bardziej rozbudowany program badawczy, tzn. typologii rolnictwa, rozpoczął się w drugiej

połowie lat 60. XX w., a jego szybki wzrost (typologia i organizacja przestrzena rolnictwa) przypada na lata 70. i 80. XX w. Intensywny rozwój badań ilościowych, głównie geografii rolnictwa (lata 80. XX w.), przypada na okres, kiedy doszło do kontestacji geograficznego scjentyzmu i pierwszego zwrotu w polskiej geografii społeczno-ekonomicznej (Rydzyna 1983 r.). Żadne ze źródeł relacjonujących konflikt metodologiczny (pokoleniowy) w polskiej geografii społeczno-ekonomicznej z pierwszej połowy lat 80. nie wskazuje na istotny udział geografów rolnictwa czy geografów osadnictwa wiejskiego (np. geografów historycznych) w nieudanej rewolucji paradygmatycznej.

Jednym z niewielu jego przejawów w badaniach wsi było poszerzenie koncepcji lokalnych systemów osadniczych opartej na modelach pojęciowych funkcji i struktury funkcjonalnej, co nastąpiło dopiero na przełomie lat 80. i 90. XX w. (por. Maik 1993). Pewnym przejawem deklaracji zmiany metodologicznej był artykuł J. Kostrowickiego (1983) podejmujący problem „skostnienia” metodologicznego geografii rolnictwa. Późniejszy kryzys geografii rolnictwa i zanik badań geografii osadnictwa wiejskiego spowodowały zupełny brak refleksji teoretyczno-metodologicznej nad nowymi wzorcami badań, np. strukturalistycznym, dialektycznym, personalistycznym (według podziału Z. Rykla 1991).

Innowacje teoretyczno-metodologiczne w badaniach wsi pojawiały się często w obrębie innych subdyscyplin, głównie w geografii społecznej, których przedstawiciele prowadzili badania w środowisku wiejskim (por. np. Rembowska 1990, Sagan 1992). Pomimo odbywających się cyklicznie spotkań badaczy wsi (seminaria geograficzno-rolnicze) problematyka teoretyczno-metodologiczna takich badań, poza próbami określenia założeń nowej subdyscypliny przez W. Rozłuckiego (1991) i J. Bańskiego (2002), pozostawała terenem słabo zagospodarowanym.

Kryzys geograficznych badań wsi po wejściu w okres transformacji (po 1990 r.) był zauważalny zarówno dla geografii rolnictwa, jak i geografii osadnictwa wiejskiego. Wykształcenie się szkoły naukowej geografii rolnictwa o dużym dorobku i solidnych podstawach organizacyjno-instytucjonalnych (Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN) spowodowało, że geografowie rolnictwa zainicjowali rekonstrukcję studiów geograficzno-rolniczych i w konsekwencji określili kierunek ich ewolucji ku geografii wsi. Współczesna marginalizacja studiów z zakresu geografii osadnictwa wiejskiego prowadzi do stopniowego zacierania się pamięci o tradycji badań, szczególnie w przypadkach braku ciągłości szkół naukowych (np. morfogenezy osiedli wiejskich, funkcji osiedli wiejskich). Programy badań osadnictwa wiejskiego były często częścią ogólnych badań geografii osadnictwa, która z biegiem czasu coraz bardziej koncentrowała się na problemach organizacji miejskiej sieci osadniczej i strukturach wewnętrznych

miast (por. Liszewski, Maik 2005). Policentryzm badań w geografii osadnictwa wiejskiego, który decydował niegdyś o dużym i zróżnicowanym potencjale koncepcyjnym, był jednocześnie źródłem jej słabości. Brak ciągłości pokoleniowej badań wsi w szkołach geografii osadnictwa, a tym samym promocji wizji geografii wsi, widzianej z perspektywy osadniczej, prowadzi do przewagi poglądów wywodzących się z tradycji badań geografii rolnictwa, a tym samym do osłabienia przemiany teoretyczno-metodologicznej geografii osiedli wiejskich. Patrząc na postępy w tym zakresie geografii miast, zwłaszcza na rozwój ujęć społecznych i kulturowych, w tym również wzorców antyscjentystycznych, można postawić tezę, że geografia osadnictwa wiejskiego jest również predysponowana do odgrywania ważnej roli w przemianach paradygmatu badań i w konstrukcji pola badań geografii wsi, podobnie jak miało to miejsce w Wielkiej Brytanii i Stanach Zjednoczonych. Geografia osadnictwa w Polsce, w porównaniu z innymi subdyscyplinami geografii społeczno-ekonomicznej, charakteryzowała się zawsze relatywnie wysoką świadomością teoretyczno-metodologiczną (por. np. Maik 1988, 1998, Liszewski, Maik 2005, Suliborski 2010), co oddziaływało korzystnie na formułowanie programów badań społecznych (warunków i jakości życia, ekologii ludzkiej, studiów kulturowych i innych).

3. ROZWÓJ PODEJŚĆ SPOŁECZNYCH W GEOGRAFII WSI JAKO CZYNNIK JEJ ROZWOJU

Ważną płaszczyzną krystalizacji subdyscypliny geografia wsi była refleksja teoretyczno-metodologiczna, ogniskująca się na nowych interpretacjach wsi i wiejskości. Wyjaśnienia przemian w zainteresowaniach geografów wsi nie można oderwać od ogólnej zmiany paradygmatu uprawiania geografii człowieka. Pojawienie się wzorców krytycznych, zwłaszcza geografii społecznej, w zasadniczy sposób zmieniło formułowanie problemów badawczych oraz sposobów ich rozwiązywania (metodologia). Geografia wsi od połowy lat 80. XX w., czyli z ponad dziesięcioletnim opóźnieniem w stosunku do geografii miasta, zaczęła budować nowe programy badań, które koncentrowały się m.in. na problemie nierówności społeczno-przestrzennych i ich aspektach moralnych, zróżnicowaniu klasowym,

konfliktach, marginalizacji różnych grup społecznych, zawodowych i wzroście patologii. Współczesna geografia wsi podejmuje się analizy przedstawień wsi w nauce, planistyce, kulturze, mediach i polityce (por. Cloke i in. 1998, Baylina, Berg 2010). Ważnym elementem stało się również badanie potocznego rozumienia wsi (*lay discourses*). Wśród nowych ujęć geografii wsi można wyróżnić przynajmniej dwa duże programy badań, oparte na różnych podstawach teoretyczno-metodologicznych, tzn.:

1) krytyczne studia wsi oparte na wzorcu neomarksistowskiej ekonomii politycznej;

2) studia społeczno-kulturowe wsi będące przejawem ogólnego „zwrotu kulturowego” w geografii człowieka.

Krytyczne studia wsi bazujące na wzorcu ekonomii politycznej zostały zaadaptowane

w geografii z socjologii obszarów wiejskich na przełomie lat 70. i 80. XX w. (por. Buttel, Newby 1980). Przedmiotem badań geografii wsi były w tym przypadku problemy związane z przemianami w zakresie pierwotnej produkcji i nierównomiernego rozwoju regionalnego. Jednym z aspektów przemian teorii socjologii było zainteresowanie geograficznymi koncepcjami przestrzeni (Newby 1980).

Największy przełom w światowej geografii wsi dokonał się w pierwszej połowie lat 90. XX w., kiedy na szerszą skalę zaczęto wykorzystywać podejścia społeczno-kulturowe i humanistyczne. Zainteresowanie problemami społecznymi i kulturowymi wsi w geografii anglo-amerykańskiej (a później w innych państwach zachodnioeuropejskich) wynikało m.in. z charakteru przekształceń społeczno-gospodarczych. Wejście wsi w post-produktywistyczny etap przekształceń w krajach wysoko rozwiniętych spowodowało zmniejszenie zainteresowania sferą produkcji (rolnictwo, leśnictwo) na rzecz problemów związanych z szeroko pojętą konsumpcją wiejskiej przestrzeni (np. zamieszkiwanie, turystyka i rekreacja, infrastruktura społeczna). Wieś w wysoko rozwiniętych krajach kapitalistycznych stawała się coraz bardziej zróżnicowana nie tylko pod względem funkcjonalnym (działalności zawodowej, użytkowania przestrzeni), ale także w płaszczyźnie stylów życia i struktury społecznej. Jednocześnie wielu problemów życia społecznego i kulturowego mieszkańców wsi nie można było dłużej opisywać przy użyciu informacji i metod statystycznych, gdyż te nie oddawały istoty zmiany, która dokonywała się we wsiach. Wśród geografów wsi wzrosło zainteresowanie jakościowymi metodami badań, których szeroki wybór był adaptowany z nauk społecznych i nauk o kulturze. Celem podejść społeczno-kulturowych było przedstawienie mozaiki stylów życia osadzonych w coraz bardziej zróżnicowanej przestrzeni (krajobrazie), a także potrzeb mieszkańców wsi, ich wyobrażeń środowiska zamieszkania, jak i społecznego rozumienia wsi (por. Wójcik 2008b, 2011).

Wśród problemów związanych w badaniami osadnictwa wiejskiego, przejawem kształtowania się nowego paradygmatu badań w polskich warunkach była twórcza refleksja nad możliwościami rozwoju funkcjonalizmu. Zaowocowało to koncepcją lokalnych systemów osadniczych autorstwa W. Maika (1992, 1993). Poszerzenie założeń i perspektyw badawczych koncepcji lokalnych systemów osadniczych nastąpiło na przełomie

lat 80. i 90. XX w. (Maik 1992, 1993). Tradycyjnym rdzeniem koncepcji W. Maika były teorie funkcjonalno-przestrzenne. Postęp metodologiczny polegał na wprowadzaniu nowych pojęć z zakresu nauk społecznych (społeczności lokalnych, przestrzeni społecznej). W. Maik (1988) sformułował „realistyczną koncepcję ujęcia dualizmu zjawisk osadniczych”, odwołując się do kluczowych prac nurtu krytycznego w amerykańskiej i brytyjskiej geografii człowieka (np. D. Harvey, D. Gregory, I. Duncan, D. Ley). Realistyczna koncepcja zjawisk osadniczych tworzy fundament zintegrowanego programu badawczego systemu osadniczego (podejście systemowe). W wymiarze jednostkowym podstawą wyjaśniania jest interpretacja społeczna, skierowana na identyfikację celów i motywów działań człowieka (podejście interakcjonistyczne). Na poziomie ponadjednostkowym dokonuje się strukturalizacji wyników globalnych (Maik 1988, s. 100–101). Przydatność i atrakcyjność koncepcji lokalnych systemów osadniczych w wyjaśnianiu całości osadniczych polega na wiązaniu w lokalnym systemie, a tym samym w jednostkach osadniczych, dwóch składników, tzn. zbiorowości terytorialnej oraz układu materialno-technicznego.

W obrębie geografii osadnictwa rozwojowym kierunkiem, zwłaszcza w latach 90. XX w., były badania osadnictwa turystycznego i rekreacyjnego. Zainteresowanie tym problemem wiązało się z rosnącą presją turystyki na obszary wiejskie, pod wpływem której zmieniały się funkcje wsi, co uzewnętrzniało się w fizjonomii, użytkowaniu ziemi, wiejskich osiedli itd. W przeciwieństwie do studiów z lat 80. XX w., większą uwagę zaczęto zwracać na społeczny wymiar presji (kolonizacji) turystycznej, np. opinie różnych grup ludzi związanych z obszarem turystycznym (por. np. Wojciechowska 1998, Bednarek-Szczepańska 2010), cech psychospołecznych kreatorów funkcji wypoczynkowej (por. np. Kowalczyk 1994, Szkup 2003, Wojciechowska 2009), analizy zachowań „aktorów” rozwoju turystyki (por. Bednarek-Szczepańska 2010).

W tradycji badań geograficzno-rolniczych, a obecnie w obrębie koncepcji obszaru wiejskiego, najwięcej pomysłów dotyczących formułowania nowych problemów badawczych oraz sposobów ich rozwiązywania powstało w kręgu osób związanych z Instytutem Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN. Od końca lat 90. XX w. zaczęto rozszerzać interpretacje przemian gospodarczych obszarów wiejskich opartych na materiale statystycznym o uwarunkowania (czynniki) społeczne oraz wprowadzać weryfikację uzyskanych wyników na podstawie badań opinii ludności na wybranych z jakiegoś względu obszarach (studia przypadku). Zmiany te z jednej strony były przejawem poszerzania problematyki badawczej i przyjmowania wzorców płynących z innych subdyscyplin (np. geografii miast) lub nowych podejść (społecznych). Z drugiej strony wynikało to ze

zmiany paradygmatu rozwoju państwa i regionów, gdzie badania opinii społecznej, społeczne konsultacje, stały się jednym z obowiązujących elementów idei współzarządzania procesem rozwoju układów lokalnych i regionalnych w warunkach demokratyzacji i samorządności. Praktyczne funkcje geografii społeczno-ekonomicznej, realizowane od początku istnienia Instytutu Geografii PAN, ewoluowały razem ze zmieniającym się modelem tworzenia wizji rozwoju układów terytorialno-osadniczych. Wśród najważniejszych nowych sposobów identyfikacji i interpretacji zjawisk na obszarach wiejskich, widzianych głównie w kategoriach ich modernizacji, można wymienić:

1) próby określenia społecznych uwarunkowań (wśród innych czynników, np. ekonomicznych, technicznych) tworzenia się obszarów regresu i progresu rozwojowego (por. np. Rydz 2004, Bański 2008, Bański, Mazur 2009, Czapiewski 2010);

2) próby interpretacji cech społeczno-zawodowych ludności w kategoriach kapitału ludzkiego i społecznego (por. Bański, Czapiewski 2009, Kamińska, Heffner 2010);

3) identyfikację przestrzennego zróżnicowania cech społecznych, np. bezrobocia, dostępności do usług, wykształcenia (por. np. Bański, Rydz 2002, Janc, Czapiewski 2005, Czapiewski, Janc 2009);

4) próby interpretacji cech obszarów wiejskich w kategoriach warunków życia ludności (por. np. Czapiewski 2004, Kaczmarek 2006, Gierańczyk 2008, Szyda 2008);

5) wskazanie roli uwarunkowań endogenicznych w rozwoju obszarów wiejskich (por. np. Bański, Czapiewski 2009);

6) percepcję przemian gospodarczych (por. np. Duś, Malinkiewicz 2004, Falkowski, Kluba 2004, Nowak 2010);

7) określenie zachowań wyborczych ludności obszarów wiejskich (por. np. Bański, Czapiewski 2003, Kowalski 2004).

Oprócz prac związanych z dwoma tradycyjnymi nurtami geograficznych badań wsi, w których badacze w mniejszym lub większym stopniu identyfikują się z szeroko pojętą geografią obszarów wiejskich, studia nad wsią prowadzone w ramach innych subdyscyplin i podejść geograficznych. W większości związane są one z rozwojem geografii społecznej lub wykorzystaniem metod społecznych w badaniach zróżnicowania przestrzenno-krajobrazowego (por. tab. 1). Przegląd geograficznych badań wsi, szczególnie z ostatnich lat, ukazuje, że badania te są bardzo zróżnicowane i wychodzą często z odmiennych tradycji teoretyczno-koncepcyjnych. Wspólną cechą nowych ujęć problemów badań wsi w polskiej geografii jest zwrócenie uwagi na podmiotowość człowieka i społeczeństwa oraz jego kreacyjną rolę w środowisku życia (przestrzeni, krajobrazie, miejscu). Dominującą podstawą teoretyczno-metodologiczną jest strukturalizm, co

w większości przypadków rzadko jest uświadomione w kręgach naukowych podejmujących badania. Cechą strukturalizmu w badaniach wsi, zwłaszcza w nurcie geograficzno-rolniczym (obszarów wiejskich) jest przewaga analiz formalnych, opartych na materiale statystycznym, który próbuje się interpretować w kategoriach społecznych (np. warunków, poziomu życia, dostępności do usług, potencjału i kapitału społecznego). Weryfikacja badań obiektywnych przedstawiana jest zazwyczaj w postaci struktur odpowiedzi respondentów (wyniki zbiorcze), gdzie poszukuje się pewnych zależności (przyczynowo-skutkowych pomiędzy zmiennymi, typów odpowiedzi itd.).

Tabela 1. Przykłady badań obszarów wiejskich poza głównymi nurtami studiów geograficzno-rolniczych i geograficzno-osadniczych

Autor, rok wydania wybranej (reprezentatywnej) pracy	Problem badawczy
K. Rembowska (1990) M. Wójcik (2008a) L. Kozłowski (2006)	Jakość życia Percepcja przemian społeczno-gospodarczych
M. Grochowski (2004) D. Mantey (2009) R. Jaroszevska-Brudnicka (2009) J. Jakóbczyk-Gryszkiewicz i in. (2010) G. Masik (2010)	Społeczne uwarunkowania i konsekwencje procesu suburbanizacji Polityka lokalna a jakość życia Kształtowanie się struktury społeczno-przestrzennej
I. Sagan (1992)	Przemiany aktywności życiowej mieszkańców wsi
J. Kotus (2001)	Procesy rozwojowe społeczności lokalnych Partycypacja społeczna w procesach rozwoju
A. Suliborski (1999) A. Suliborski i in. (2000) K. Rembowska (2002) R. Matykowski (2004)	Społeczna percepcja podziałów administracyjnych Identyfikacja terytorialna, preferencje przynależności administracyjnej Kształtowanie się regionalizmów
W. Kałamucka (2002)	Styl życia wiejskich społeczności Typy kulturowe społeczności lokalnych
W. Kałamucka (2001) S. Bernat (2005) S. Bernat, W. Kałamucka (2011)	Społeczna percepcja krajobrazów wiejskich, Doświadczenie krajobrazu wiejskiego Społeczno-kulturowe związki człowiek – krajobraz

Źródło: opracowanie własne.

Celem większości opracowań jest analiza empiryczna i prezentacja wyników badań. W małym stopniu rozwijany jest natomiast wątek teoretyczno-metodologiczny, który mógłby być podstawą do prezentacji faktów

jednostkowych, czy to o charakterze mechanizmów przemian zbiorowości terytorialnych (społeczności lokalnych), czy w wymiarze egzystencjalnym (człowiek wobec świata, „miejsce” jako wartość). Perspektywa ta mogłaby stanowić doskonałe uzupełnienie wiedzy o przemianach społecznych widzianych w kategoriach makrostrukturalnych.

4. PODSUMOWANIE

Kryzys badań geografii rolnictwa i geografii osadnictwa wiejskiego związany był przede wszystkim z osiągnięciem pewnego pułapu poznawczego w obrębie scjentystycznego wzorca wyjaśniania oraz spadkiem znaczenia funkcji produkcyjnej wiejskiej przestrzeni. Wśród dwóch najważniejszych tradycji studiów wsi w geografii, tzn. geograficzno-rolniczej i geograficzno-osadniczej, lepiej z kryzysem badań poradziła sobie bardziej scentralizowana pod względem organizacyjnym i programów badawczych geografia rolnictwa. Z tej subdyscypliny geografii społeczno-ekonomicznej wyszła propozycja przekształcenia jej w geografie wsi, co odbyło się ze wszystkimi konsekwencjami związanymi z cechami programów naukowych realizowanych przez szkołę J. Kostrowickiego. Zanik bardziej refleksyjnych pod względem teoretyczno-metodologicznym badań geografii osadnictwa wiejskiego spowodował zmniejszenie siły oddziaływania na kształtowanie się założeń geografii wsi w Polsce.

Kształtowanie się postscjentystycznych wzorców wyjaśniania w geografii społeczno-ekonomicznej odbywa się przez nakładanie nowych rozwiązań teoretyczno-metodologicznych na tradycyjne sposoby interpretacji struktur i procesów kształtujących zróżnicowanie przestrzenne. Współczesna przemiana paradygmatyczna jest procesem stopniowego przekształcania teoretyczno-metodologicznego dyscypliny i wiąże się przede wszystkim ze zmianą pokoleniową. Procesy te opóźnione są w Polsce w stosunku do np. geografii miast o ok. 20 lat.

LITERATURA:

- Bański J., 2002, *Geografia wsi – nową dyscypliną badawczą polskiej geografii*, „Przegląd Geograficzny”, 74 (3), s. 367–379.
- Bański J., 2008, *Wiejskie obszary sukcesu gospodarczego*, Studia Obszarów Wiejskich, 14, Zespół Badań Obszarów Wiejskich Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Komisja Obszarów Wiejskich PTG, Warszawa.
- Bański J., Czapiewski K., 2003, *Referendum na wsi a opinie na temat Unii Europejskiej – wybrane wyniki badań ankietowych*, [w:] M. Kowalski (red.), *Przestrzeń wyborcza Polski*, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa, s. 73–85.

- Bański J., Czapiewski K., 2009, *Obszary o znaczącym endogenicznym potencjale rozwojowym*, [w:] J. Bański (red.), *Analiza zróżnicowania i perspektywy rozwoju obszarów wiejskich w Polsce do 2015 roku*, Studia Obszarów Wiejskich, 16, Zespół Badań Obszarów Wiejskich Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Komisja Obszarów Wiejskich PTG, Warszawa, s. 55–78.
- Bański J., Mazur M., 2009, *Identyfikacja obszarów o silnej koncentracji problemów społecznych*, [w:] J. Bański (red.), *Analiza zróżnicowania i perspektywy rozwoju obszarów wiejskich w Polsce do 2015 roku*, Studia Obszarów Wiejskich, 16, Zespół Badań Obszarów Wiejskich Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Komisja Obszarów Wiejskich PTG, Warszawa, s. 79–94.
- Bański J., Rydz E. (red.), 2002, *Społeczne problemy wsi*, Studia Obszarów Wiejskich, 2, Zespół Badań Transformacji Obszarów Wiejskich Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Komisja Obszarów Wiejskich PTG, Warszawa.
- Baylina M., Berg N.G., 2010, *Selling the Countryside: Representation of Rurality in Norway and Spain*, „European Urban and Regional Studies”, 3, s. 277–292.
- Bednarek-Szczepańska M., 2010, *Rola podmiotów lokalnych w rozwoju turystyki wiejskiej na wybranych obszarach Lubelszczyzny*, Studia Obszarów Wiejskich, 23, Zespół Badań Obszarów Wiejskich Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Komisja Obszarów Wiejskich PTG, Warszawa.
- Bernat S., 2005, *Ewolucja związków człowieka z krajobrazem na wschodnim pograniczu Polski – rola wielkiej własności ziemskiej*, [w:] E. Skowronek (red.), *Wpływ działalności gospodarczej wielkich majątków ziemskich na stan współczesnego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego*, Wydawnictwo UMCS, Lublin, s. 131–146.
- Bernat S., Kałamucka W., 2011, *Krajobraz w doświadczeniu mieszkańców wiejskich obszarów peryferyjnych*, [w:] M. Wesołowska (red.), *Wiejskie obszary peryferyjne – uwarunkowania i czynniki aktywizacji*, Studia Obszarów Wiejskich, 26, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Komisja Obszarów Wiejskich PTG, Warszawa, s. 189–202.
- Buttel F., Newby H. (red.), 1980, *The Rural Sociology of Advanced Societies: Critical Perspectives*, Montclair, Allanheld, Osmun, New Jersey.
- Cloke P., Goodwin M., Milbourne P., 1998, *Inside Looking out; Outside Looking in, Different Experiences of Cultural Competence in Rural Lifestyles*, [w:] *Migrations into Rural Areas. Theories and Issues*, J. Wiley and Sons, Chichester, s. 135–150.
- Czapiewski K., 2004, *Zmiany warunków życia ludności wiejskiej*, [w:] J. Bański (red.), *Polska przestrzeń wiejska: procesy i perspektywy*, Studia Obszarów Wiejskich, 6, Zespół Badań Transformacji Obszarów Wiejskich Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Komisja Obszarów Wiejskich PTG, Warszawa, s. 89–112.
- Czapiewski K., 2010, *Koncepcja wiejskich obszarów sukcesu społeczno-gospodarczego i ich rozpoznanie w województwie mazowieckim*, Studia Obszarów Wiejskich, 22, Zespół Badań Obszarów Wiejskich Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Komisja Obszarów Wiejskich PTG, Warszawa.

- Czapiewski K., Janc K., 2009, *Przestrzenne zróżnicowanie poziomu wykształcenia rolników. Europa – Polska – Mazowsze*, [w:] E. Rydz, R. Rudnicki (red.), *Procesy przekształceń przestrzeni wiejskiej*, Studia Obszarów Wiejskich, 17, Zespół Badań Obszarów Wiejskich Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Komisja Obszarów Wiejskich PTG, Warszawa, s. 21–32.
- Dobrowolska M., 1948, *Dynamika krajobrazu kulturowego*, „Przegląd Geograficzny”, 21 (3–4), s. 151–204.
- Duś E., Malinkiewicz D., 2004, *Aktywność zawodowa mieszkańców górskiej gminy Mucharz*, [w:] E. Pałka (red.), *Alternatywne źródła dochodów gospodarstw rolnych*, Instytut Geografii Akademii Świętokrzyskiej, Kielce, s. 145–153.
- Dylik J., 1948, *Rozwój osadnictwa w okolicach Łodzi*, „Acta Geographica Universitatis Lodziensis”, 2.
- Dziewoński K., 1990, *Geografia osadnictwa i ludności w Polsce (1945–1989). Mechanizmy rozwoju*, [w:] K. Dziewoński, *Koncepcje i metody badawcze w dziedzinie osadnictwa*, Prace Geograficzne, 154, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, s. 264–285.
- Falkowski J., Kluba M., 2004, *Uwarunkowania aktywności pozarolniczej gospodarstw rolnych w świetle badań ankietowych*, [w:] E. Pałka (red.), *Pozarolnicza działalność gospodarcza na obszarach wiejskich*, Studia Obszarów Wiejskich, 5, Zespół Badań Transformacji Obszarów Wiejskich Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Komisja Obszarów Wiejskich PTG, Warszawa, s. 151–161.
- Gierańczyk W., 2008, *Warunki życia ludności województwa kujawsko-pomorskiego w aspekcie kontinuum miejsko-wiejskiego*, [w:] W. Gierańczyk, M. Kluba (red.), *Problemy i metody oceny kontinuum miejsko-wiejskiego w Polsce*, Studia Obszarów Wiejskich, 13, Zespół Badań Obszarów Wiejskich Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Komisja Obszarów Wiejskich PTG, Warszawa, s. 139–151.
- Grochowski M., 2004, *Suburbanizacja – w poszukiwaniu lepszych warunków życia (przykład strefy podmiejskiej Warszawy)*, [w:] I. Jażdżewska (red.), *Zróżnicowanie warunków życia ludności w mieście*, XVII Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 87–96.
- Jakóbczyk-Gryszkiewicz J., Marcińczak Sz., Siejkowska A., 2010, *Dynamika i skutki procesów urbanizacji w regionach miejskich po 1990 roku na przykładzie regionu miejskiego Łodzi*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Janc K., Czapiewski K., 2005, *Wykształcenie czynnikiem wspierającym rozwój gospodarczy obszarów wiejskich*, [w:] B. Głębocki, U. Kaczmarek (red.), *Obszary sukcesu na polskiej wsi*, Studia Obszarów Wiejskich, 8, Zespół Badań Obszarów Wiejskich Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Komisja Obszarów Wiejskich PTG, Warszawa, s. 69–84.
- Jaroszevska-Brudnicka R., 2009, *Przemiany społeczno-przestrzenne obszarów wiejskich w przestrzeni metropolitalnej Bydgoszczy i Torunia*, [w:] W. Maik (red.), *Aglomeracje miejskie w Polsce na przełomie XX i XXI w.*, Wydawnictwo Uczelniane WSG, Bydgoszcz, s. 315–331.

- Kaczmarek U., 2006, *Zmiany warunków życia na wsi w Polsce – blisko czy daleko od szosy*, [w:] B. Głębocki, E. Kacprzak (red.), *Przemiany struktury przestrzennej rolnictwa – sukcesy i niepowodzenia*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 57–66.
- Kałamucka W., 2001, *Doświadczenie i ocena krajobrazu kulturowego mieszkańców Lubelszczyzny (na wybranych przykładach)*, [w:] U. Myga-Piątek (red.), *Krajobraz kulturowy – idee, programy, wyzwania*, Prace Wydziału Nauk o Ziemi, 12, Sosnowiec, s. 31–37.
- Kałamucka W., 2002, *Styl życia społeczności wiejskich*, [w:] E. Orłowska (red.), *Kulturowy aspekt badań geograficznych*, PTG, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław, s. 225–233.
- Kamińska W., Heffner K. (red.), 2010, *Kapitał ludzki i społeczny w procesie rozwoju obszarów wiejskich*, Studia Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, 76, Warszawa.
- Kielczewska-Zaleska M., 1956, *O powstaniu i przeobrażaniu kształtów wsi Pomorza Gdańskiego*, Prace Geograficzne, 5, Instytut Geografii PAN, Warszawa, s. 5–178.
- Kostrowicki J., 1983, *Polska geografia rolnictwa. Mechanizmu rozwoju*, „Przegląd Geograficzny”, 55 (3–4), s. 597–631.
- Kotus J., 2001, *Społeczności lokalne wybranych gmin Wielkopolski wobec zagadnień rozwoju społeczno-gospodarczego*, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Prace Komisji Geograficzno-Geologicznej, 32, Poznań.
- Kowalczyk A., 1994, *Geograficzno-społeczne problemy zjawiska „drugich domów”*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa.
- Kowalski M., 2004, *Zachowania wyborcze ludności wiejskiej, a sytuacja społeczno-ekonomiczna wsi – identyfikacja procesów*, [w:] J. Bański (red.), *Polska przestrzeń wiejska: procesy i perspektywy*, Studia Obszarów Wiejskich, 6, Zespół Badań Transformacji Obszarów Wiejskich Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Komisja Obszarów Wiejskich PTG, Warszawa, s. 131–144.
- Kozłowski L., 2006, *Społeczne uwarunkowania sukcesu na obszarach wiejskich na przykładzie okolic Nowego Miasta Lubawskiego*, [w:] B. Głębocki, E. Kacprzak (red.), *Przemiany struktury przestrzennej rolnictwa – sukcesy i niepowodzenia*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 221–232.
- Kukliński A., 1983, *Mechanizmy rozwoju geografii polskiej w latach 1945–1982*, „Przegląd Geograficzny”, 40 (3–4), s. 521–546.
- Liszewski S., Maik W. (red.), 2005, *Rola i miejsce geografii osadnictwa i ludności w systemie nauk geograficznych*, Studia i Materiały Instytutu Geografii i Gospodarki Przestrzennej Wyższej Szkoły Gospodarki w Bydgoszczy, 1, Bydgoszcz.
- Maik W., 1988, *Rozwój teorii regionalnych i krajowych układów osadnictwa*, Seria Geografia, 37, Wydawnictwo Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań.
- Maik W., 1992, *Rola koncepcji lokalnych systemów osadniczych w badaniach organizacji przestrzenno-czasowej życia codziennego*, [w:] Z. Chojnicki, T. Czyż (red.), *Współczesne problemy geografii społeczno-ekonomicznej Polski*, Seria Geografia, 55, Uniwersytet Adama Mickiewicza, Poznań, s. 111–120.

- Maik W., 1993, *Koncepcja lokalnych systemów osadniczych. Założenia i perspektywy badawcze*, [w:] W. Maik (red.), *Problematyka lokalnych systemów osadniczych*, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń, s. 19–28.
- Maik W., 1998, *Metodologia polskiej geografii osadnictwa*, [w:] J. Kaczmarek (red.), *Metodologia geografii osadnictwa na przełomie wieków*, X Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Katedra Geografii Miast i Turyzmu, ŁTN, Łódź, s. 7–14.
- Mantey D., 2009, *Wybrane społeczne aspekty żywiołowej suburbanizacji w południowo-zachodniej strefie podmiejskiej Warszawy*, [w:] W. Maik (red.), *Aglomeracje miejskie w Polsce na przełomie XX i XXI w.*, Wydawnictwo Uczelniane WSG, Bydgoszcz, s. 363–377.
- Masik G., 2010, *Wpływ polityki lokalnej na warunki i jakość życia. Przykład strefy suburbanizacji Trójmiasta*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Matykowski R., 2004, *Świadomość regionalna mieszkańców w kontekście społeczno-geograficznym i kulturowym. Analiza wybranych obszarów Polski*, [w:] E. Orłowska (red.), *Kulturowy aspekt badań geograficznych, Studia teoretyczne i regionalne*, t. 4, s. 71–84.
- Nowak E., 2010, *Wykorzystanie unijnych programów pomocowych a problemy rozwoju gospodarstw rolnych w opinii ich właścicieli (wyniki badań ankietowych)*, [w:] R. Rudnicki (red.), *Fundusze Unii Europejskiej jako czynnik modernizacji rolnictwa polskiego*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 189–200.
- Rembowska K., 1990, *Wsie depopulacji w oczach ich mieszkańców*, [w:] W. Michalski (red.), *Wyludnianie się wsi w Polsce centralnej (na przykładzie województwa piotrkowskiego)*, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa, s. 206–222.
- Rembowska K., 2002, *Tożsamość regionalna mieszkańców województwa łódzkiego*, [w:] A. Jewtuchowicz, A. Suliborski (red.), *Struktury i procesy kształtujące łódzki region społeczno-gospodarczy*, Zakład Ekonomiki Regionalnej i Ochrony Środowiska, Fundacja Inkubator, Łódź, s. 61–76.
- Rozłucki W., 1991, *Główne orientacje metodologiczne w geografii wsi i rolnictwa*, [w:] Z. Chojnicki (red.), *Podstawowe problemy metodologiczne rozwoju polskiej geografii*, Seria Geografia, 48, Uniwersytet Adama Mickiewicza, Poznań, s. 35–40.
- Rydz E., 2004, *Współczesne przemiany na obszarach wiejskich w regionach nadmorskich*, [w:] J. Bański (red.), *Polska przestrzeń wiejska: procesy i perspektywy*, Studia Obszarów Wiejskich, 6, Zespół Badań Transformacji Obszarów Wiejskich Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Komisja Obszarów Wiejskich PTG, Warszawa, s. 219–248.
- Rykiel Z., 1991, *Koncepcje geografii społecznej*, [w:] Z. Rykiel (red.), *Studia z geografii społecznej*, Dokumentacja Geograficzna, 3–4, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa, s. 9–17.
- Sagan I., 1992, *Zmiany przestrzeni aktywności życiowej mieszkańców wsi Kartoszyńskie spowodowane przesiedleniem*, [w:] Z. Chojnicki, T. Czyż (red.), *Współczesne problemy geografii społeczno-ekonomicznej Polski*, Seria Geografia, 55, Uniwersytet Adama Mickiewicza, Poznań, s. 133–148.

- Suliborski A. (red.), 1999, *Zasięg regionu łódzkiego w świetle badań społecznych preferencji przynależności administracyjnej i powiązań społeczno-gospodarczych*, „Acta Universitatis Lodzensis”, Folia Geographica Socio-Oeconomica, 1.
- Suliborski A., Klima E., Rykała A., Walkiewicz D., 2000, *Funkcjonowanie powiatów w aglomeracji łódzkiej*, Katedra Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych, Łódź.
- Szkup R., 2003, *Kształtowanie podmiejskiej przestrzeni wypoczynkowej. Przykład zachodniego sektora strefy podmiejskiej Łodzi*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Szyda B., 2008, *Wpływ infrastruktury na warunki życia mieszkańców kontinuum miejsko-wiejskiego Częstochowy (na przykładzie gminy Kłomice)*, [w:] W. Gierańczyk, M. Kluba (red.), *Problemy i metody oceny kontinuum miejsko-wiejskiego w Polsce*, Studia Obszarów Wiejskich, 13, Zespół Badań Obszarów Wiejskich Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Komisja Obszarów Wiejskich PTG, Warszawa, s. 153–162.
- Wojciechowska J., 1998, *Kolonizacja turystyczna terenów nadpilicznych*, ŁTN, Łódź.
- Wojciechowska J., 2009, *Procesy i uwarunkowania rozwoju agroturystyki w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Wójcik M., 2008a, *Przemiany społeczno-gospodarcze wsi w okresie transformacji ustrojowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Wójcik M., 2008b, *Społeczna geografia wsi*, „Czasopismo Geograficzne”, 80 (1–2), s. 42–62.
- Wójcik M., 2011, *Współczesne kierunki i podejścia badawcze w geografii wsi*, „Przegląd Geograficzny”, 83, 2, s. 163–186.
- Wójcik M., 2012, *Geografia wsi. Studium zmiany podstaw teoretyczno-metodologicznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

Oddajemy do rąk Czytelnika kolejny tom z serii „**PODSTAWOWE IDEE I KONCEPCJE W GEOGRAFII**” pt. „Dorobek polskiej geografii po konferencji w Rydzynie. Ocena krytyczna”. [...] Właśnie minęło 30 lat od przełomowej dla polskiej geografii konferencji w Rydzynie (1983 r.). Miała ona duże znaczenie dla przemian teorii i praktyki geografii. W Rydzynie zwrócono uwagę na odmienne od dotychczasowych możliwości interpretacyjne rzeczywistości badawczej geografii rozwijane zwłaszcza w krajach anglosaskich. W kontekście tym przedstawiono nowe pola badawcze naszej dyscypliny zwłaszcza nieistniejącą wcześniej geografii społeczną jej podejścia radykalne i behawioralne oraz zaprezentowano perspektywę humanistyczną w badaniach geograficznych. Mimo trudności instytucjonalnych w przebijaniu się efektów tej innowacyjnej konferencji do teorii i empirii polskiej geografii, czas pokazał, że jej dorobek nie został zaprzepaszczone. Niniejszy tom składa się z 13 prac, w których autorzy podjęli teoretyczną refleksję nad rolą konferencji w Rydzynie dla polskiej geografii oraz krytyczny namysł nad dorobkiem geografii po konferencji.

Ze Wstępu

Dotychczas w serii **PODSTAWOWE IDEE I KONCEPCJE W GEOGRAFII** ukazały się:

T. 1

Geografia jako nauka o przestrzeni, środowisku i krajobrazie

pod red. W. Maika, K. Rembowskiej i A. Suliborskiego, Łódź 2005

T. 2

Człowiek w badaniach geograficznych

pod red. W. Maika, K. Rembowskiej i A. Suliborskiego, Bydgoszcz 2006

T. 3

Geografia a przemiany współczesnego świata

pod red. W. Maika, K. Rembowskiej i A. Suliborskiego, Bydgoszcz 2007

T. 4

Terytorium, region, miejsce – czas i przestrzeń w geografii

pod red. W. Maika, K. Rembowskiej i A. Suliborskiego, Bydgoszcz 2008

T. 5

Ujęcia i problemy badawcze we współczesnej geografii

pod red. W. Maika, K. Rembowskiej i A. Suliborskiego, Bydgoszcz 2009

T. 6

Geografia Regionalna – scalenie i synteza wiedzy geograficznej

pod red. W. Maika, K. Rembowskiej i A. Suliborskiego, Łódź, 2011

T. 7

Związki geografii z innymi naukami

pod red. W. Maika, K. Rembowskiej i A. Suliborskiego, Bydgoszcz 2012

DOROBEK POLSKIEJ GEOGRAFII

PO KONFERENCJI

W RYDZYNIE

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63, faks (42) 665 58 62

ISBN 978-83-7969-338-2

